

تشویق و تنبیه و تصورات ما

۱ انگیزش موضوعی گسترده و پردامنه است و طیفی گوناگون از تشویق و تنبیه گرفته تا ویژگی‌های عاطفی افراد را شامل می‌شود. به‌طور کلی، هر عاملی که با برانگیخته شدن مرتبط باشد، در زیرمجموعه‌ی انگیزش جای می‌گیرد. البته موضوع انگیزش، فقط به دادن و ندادن جایزه (تشویق و تنبیه) محدود نیست و در جریان آموزش، بسیاری از نکات می‌توانند موضوعاتی انگیزشی تلقی شوند. وقتی از معلم خواسته می‌شود در آغاز درس، هدف‌های آموزشی را بیان کند، وقتی شرایطی به وجود می‌آوریم که دانش‌آموزان از عملکرد خود احساس رضایت کنند، وقتی هنگام آموزش مطالب تازه، از مثال‌های آشنا و کاربردی استفاده می‌کنیم، و وقتی معلم با استفاده از روش‌های متنوع آموزشی، دانش‌آموزان را به مشارکت در یادگیری ترغیب می‌کند و در همه‌ی این موارد، در واقع با موضوعی انگیزشی سروکار داریم.

۲ وقتی از تشویق سخن می‌گوییم، فقط تصوراتی مانند دست زدن یا جایزه دادن (پاداش‌های عینی) به ذهن افراد می‌آید. تنبیه هم به‌طور معمول، کتک زدن (تنبیه بدنی)، البته با درجات متفاوت، تلقی می‌شود. اگر با دیدی عمیق و گسترده‌تر به مفهوم انگیزش توجه کنیم، شاید بعضی از تصورات رایج را در مورد تشویق و تنبیه از ذهن خود پاک

کنیم. محدود کردن اصطلاح انگیزش به چند موضوع معمولی و قدیمی، ما را از فهم کارکرد واقعی آن دور خواهد ساخت.

صاحب‌نظران روان‌شناسی تربیتی، انگیزش را عاملی مهم و اساسی در یادگیری مؤثر و پویا می‌دانند. به عقیده‌ی آن‌ها، انگیزش قلب یادگیری و به عبارت بهتر، قلب تربیت است.

۳) مانند همه‌ی ابعاد و مباحث شخصیتی، انگیزش را نمی‌توان موضوعی مجزا و مجرد در نظر گرفت. انگیزش، از سویی بر ابعاد شخصیتی انسان تأثیر می‌گذارد و از سوی دیگر، از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد. پیشرفت دانش‌آموز در یک درس، انگیزش او را بالا می‌برد و به همین ترتیب، دانش‌آموزی که انگیزه‌ی بالایی دارد، درس‌ها را بهتر یاد می‌گیرد. و یا دانش‌آموزی که روابط اجتماعی مطلوبی دارد، از اطرافیان بازخوردهای مثبت می‌گیرد و روحیه‌ی خوبی برای مشارکت دارد. دانش‌آموز با انگیزه هم، از زمینه‌های بیشتری برای حضور در جمع و گسترش روابط اجتماعی برخوردار است. نکته اساسی این است که انگیزش موضوعی درهم تنیده با همه‌ی ابعاد شخصیت است.

۴) برخلاف تصور بعضی، انگیزش نه تنها مفهوم ساده‌ای نیست، بلکه ایجاد و تقویت آن هم کار آسانی به شمار نمی‌آید. اگر برداشت‌های کلیشه‌ای از انگیزش را کنار بگذاریم، اهمیت و جایگاه آن را بهتر درک خواهیم کرد. این مهم، هم برای مدرسه و هم برای معلم، نتایجی در بردارد. نتیجه‌ی مدیریتی موضوع آن است که مدرسه باید برای انگیزش هم طرح و برنامه داشته باشد. داشتن غرفه‌ی جوایز، نصب عکس دانش‌آموزان برتر روی تابلو، دادن کارت جایزه و...، تصوراتی ساده‌انگارانه از موضوع انگیزش است. بحث درباره‌ی نظام انگیزشی، می‌تواند یکی از موضوعات جدی هر مدرسه‌ای باشد.

۵) گاهی لازم است معلم نیز دانش خود را درباره‌ی انگیزش و به همین منوال درباره‌ی تشویق و تنبیه ارتقا دهد. ما معلمان ناگزیریم درباره‌ی انسان امروزی، به ویژه کودک و نوجوان، حقایق تازه‌ای را بیاموزیم. امروزه

در مورد مباحث مربوط به تربیت و یادگیری، نکته‌ها و دیدگاه‌های جدیدی مطرح هستند. بخش عمده‌ای از این نظریه‌ها به انگیزش مربوط است. در همه‌ی مباحث امروزی آموزش و یادگیری، از جمله هوش‌های چندگانه، خلاقیت، آموزش پژوهش‌محور و یادگیری مشارکتی، انگیزش یکی از ارکان مهم به شمار می‌رود.

۶) همه‌ی ما، گاهی اهمیت و نقش انگیزش را در زندگی فراموش می‌کنیم و به همین دلیل، فرصت‌های لذت بردن از زندگی را از دست می‌دهیم یا این فرصت‌ها را از دیگران می‌گیریم. زمانی می‌توانیم دانش‌آموزان را به آموختن برانگیزیم که خودمان برای آموختن و تغییر یافتن برانگیخته باشیم. معلم نمی‌تواند مثل کارمندی باشد که پشت میز یا باجه می‌نشیند و فقط جواب ارباب رجوع را می‌دهد. عواطف و روحیات معلم در کارش نقش اساسی دارند. انگیزش معلم با انگیزش دانش‌آموزانش گره خورده است.

۷) هر رویکرد انگیزشی، ابزارهای خاص خود را می‌طلبد. هم‌چنین، تمرکز صرف بر ابزارها و غفلت از خاستگاه آن‌ها، موضوع مهمی در بحث انگیزش است. آن‌چه باید مشخص کند، از کدام ابزارهای انگیزشی می‌توان استفاده کرد، نظام انگیزشی و رویکرد مدرسه است.

چرا مدرسه باید غرفه‌ی جوایز داشته باشد؟ چرا باید شاگرد اول، دوم و سوم تعیین کنیم؟ چه ضرورتی برای تشویق عده‌ای سر صف وجود دارد؟ چرا باید به دانش‌آموزان یا به برخی از آن‌ها هدیه داد؟ چرا باید عکس دانش‌آموزان برتر را روی تابلو نصب کرد؟ چرا دانش‌آموزان را به رقابت با هم وادار می‌کنیم؟ آیا نباید دیدگاه و رویکرد مدرسه و معلمان در این موارد مشخص شود؟

۸) یکی از تبعات روش‌های ایجاد انگیزش و ابزارهای تشویق در مدرسه دادن جایزه است. پیرامون ویژگی‌های جایزه و ضرورت وجود آن، تردیدهای زیادی وجود دارد که تمامی آن‌ها جای بحث و بررسی دارند. اما نکته‌ای که در حال حاضر بیشتر می‌تواند مورد تأمل قرار گیرد، نوع جایزه است. آیا مهم، دادن جایزه است و نباید

مفاهیم مربوط به انگیزش، تشویق و تنبیه

۱۱ انگیزش: به نیروی ایجادکننده، نگه‌دارنده و هدایت‌کننده‌ی رفتار گفته می‌شود. انگیزش را عامل بنیادی مولد رفتار به حساب می‌آورند.

معلمان به‌طور معمول، دانش‌آموزانی را که به درس علاقه دارند، دارای انگیزش سطح بالا و آن‌هایی را که به درس بی‌علاقه یا کم علاقه‌اند، دارای انگیزش سطح پایین می‌دانند. اما موضوع انگیزش منحصر به درس نیست و شامل همه‌ی ابعاد زندگی می‌شود.

۱۲ مشوق (محرک، انگیزانه): شیء یا رویدادی است که رفتار را برمی‌انگیزد یا باز می‌دارد. معلمانی که به کمک نمره، جایزه، تشویق کلامی و رفتارهای محبت‌آمیز دانش‌آموزان را به درس خواندن و رفتارهای پسندیده وامی‌دارند (فعالیت‌های تشویقی)، و با سرزنش، توبیخ، ترشروی و بی‌مهری آنان را از تنبلی و رفتارهای ناپسند باز می‌دارند (فعالیت‌های تنبیهی)، در واقع از مشوق‌ها استفاده می‌کنند.

۱۳ انگیزش بیرونی: انگیزشی است که به وسیله‌ی عوامل خارج از فرد و خارج از کاری که انجام می‌گیرد، برانگیخته می‌شود؛ مانند **پاداش** و **تنبیه**. معلم به دانش‌آموزی که تکالیفش را به خوبی انجام داده است، لبخند می‌زند. دانش‌آموزی که رتبه‌ی اول را کسب کرده است جایزه می‌گیرد. دانش‌آموزی که در انجام فعالیت‌های موفق نبوده است، توبیخ می‌شود. همه‌ی این‌ها مثال‌هایی از انگیزش بیرونی هستند.

۱۴ انگیزش درونی: منشأ این نوع انگیزش در کاری است که انجام می‌گیرد. به عبارت دیگر، انگیزش درونی به کاری که انجام می‌گیرد، وابسته است؛ مانند اشتیاق فرد برای انجام آن کار.

وقتی معلم به دانش‌آموزان فرصت می‌دهد که مسئله‌ی ریاضی را به روش اکتشافی حل کنند، اگر آنان ارتباط بین مطالب جدید با مطالب قبلی را دریابند یا از درس ارائه شده، کاربردهایی برای زندگی خود بیابند، از درک موضوع لذت می‌برند. این‌گونه موارد از نمونه‌های

به نوع آن توجه کرد؟ با رواج انواع اجناس ارزان قیمت که به‌طور معمول از کیفیت پایینی نیز برخوردارند، مدارس به سمت خرید این کالاها روی آورده‌اند. گاهی در مدارس اجناسی به عنوان جایزه خریداری می‌شوند که کاربرد ندارند یا حداقل برای عده‌ای از دانش‌آموزان، داشتن آن مهم نیست.

۹ قضاوت در مورد انگیزش دیگران همیشه کار ساده‌ای نیست. گاهی شناسایی وضعیت انگیزشی افراد از روی شاخص‌های ظاهری، به نتایج نادرستی می‌انجامد. بسیار دیده شده است که دانش‌آموزی از انگیزش تحصیلی مطلوبی برخوردار نیست، ولی در زمینه‌های فردی و مورد علاقه‌ی خود، انگیزش سطح بالایی دارد، ممکن است دانش‌آموزی هم در درس خواندن انگیزه داشته باشد، اما به سایر زمینه‌ها علاقه‌ای نشان ندهد. قضاوت درباره‌ی انگیزش، در موارد زیادی مستلزم تحلیل‌های دقیق (نشانه‌ی) است و بر همین اساس هم باید برنامه‌های عملیاتی تشویق و تنبیه را در مورد این دانش‌آموز خاص سامان داد.

۱۰ انگیزش را نمی‌توان به مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها محدود کرد. انگیزش تحمیلی و اجباری نیست و به کار بردن تعابیری چون: «باید در کودکان انگیزش به وجود آورد» و یا «کودکان را باید وادار کرد»، جای تأمل دارد. شاید این گونه تعابیر، مصداق‌هایی از ساده‌انگاری در مورد انگیزش باشند.

انگیزش برخاسته از نیازهای درونی انسان است. حتی اگر جریان انگیزشی از بیرون وارد عمل شود، زمانی مؤثر خواهد بود که با نیازهای درونی سازگار باشد. انگیزش تحمیلی و اجباری، تأثیری محدود و گذرا دارد. بسیاری از برنامه‌های تشویق و تنبیه جاری در برخی مدارس، از همین نوع نگاه نشئت می‌گیرد. ✓

